
Recenzní studie

Selhání základem morálních teorií?

K dialektické metaetice Michaela Steinmanna¹

**Michael Steinmann: Reframing Ethics through Dialectics:
A New Understanding of the Moral Good**

London, Bloomsbury 2023. 280 s.

Josefína Formanová

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

josefina.formanova@ff.cuni.cz

Abstract:

Failure as the Bases of Moral Theories?

On Michael Steinmann's Dialectical Metaethics

This article is dedicated to the book *Reframing Ethics through Dialectics: A New Understanding of the Moral Good* by Michael Steinmann, who argues that the dialectical inconsistency of moral theories, to which he refers to as “failure,” founds the ontological status of moral principles. Individual moral failure, on the other hand, is reduced to an epistemic error. Against the background of Lisa Tessman's moral skepticism, Søren Kierkegaard's moral existentialism, and Georg Simmel's moral psychology, the author of this article shows that by overlooking the significance of individual moral failure, Steinmann's “metaethical failure” loses its dialectical meaning.

Keywords: failure, metaethics, moral theory, moral dilemma, dialectics, Michael Steinmann, Lisa Tessman, Søren Kierkegaard, Georg Simmel

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2024.3r.499>

Michael Steinmann, americký badatel působící na newyorském Stevensově institutu technologie, publikoval v roce 2023 monografii s názvem *Reframing Ethics through Dialectics: A New Understanding of the Moral Good*² věno-

1 Tato recenzní studie vznikla za podpory grantového projektu GA23-06150S: „Opakování matkou původnosti? Kopie a její nejistý příslib“.

2 Steinmann, M., *Reframing Ethics through Dialectics: A New Understanding of the Moral Good*. 1st Edition. London, Bloomsbury 2023.

vanou selhání morálních teorií, již mimo jiné představil na půdě Univerzity Karlovy. Kniha začíná u standardního problému etiky, resp. metaetiky, totiž u nekonzistentnosti morálních teorií.³ Vnitřně bezrozporná morální teorie je dle autora stejně nemožná jako dokonalé morální jednání; jak se tedy s nekonzistentností vypořádá? Steinmannovo řešení zní prostě: obraťme problém v princip. Nekonzistentnost morálních teorií má být chápána jako jejich dialektické „selhání“ (*failure*) nikoliv ve smyslu rozpadu, nýbrž jako jejich inherentní struktura. Steinmannova koncepce zde vychází primárně z Hegelova dialektického principu. Autor se inspiruje tím, jak německý klasik vsazuje rozpor do struktury skutečnosti, aniž by upustil od systémového myšlení; selhání tedy nechápe jako porušení absolutní platnosti morálky, ale jako součást jejího fungování.⁴

Cílem této studie je podrobit Steinmannův dialektický pojem selhání kritice a předložit důvody, proč je třeba za základ morálních teorií klást nikoliv absolutní ideu dobra, jak to činí autor, ale spíše zkušenost individuálního morálního selhání. V první části studie blíže představím některé Steinmannovy teze a pojmenuji problematické body jeho koncepce. Dále soustředím pozornost zejména na alternativní interpretaci „selhání“, a to v rámci skeptického, resp. existenciálního či psychologického výkladu morálky. O tyto výklady se pak opřu s ohledem na problém morálního dilematu a konstrukci *silného* morálního subjektu, který v mém čtení Steinmannova deontologická teorie postrádá.⁵

1.

V prvním oddílu knihy Steinmann ukotvuje morálku v ideji absolutního dobra. Základem morálních teorií jsou dle něj morální závazky, které se váží k této ideji. Jednotlivé závazky nemohou být v praxi (dokonale) naplněny, tj. morální subjekt se jim svým jednáním v kantovském smyslu pouze neko-
nečně přibližuje. Steinmann dále tuto ideu charakterizuje jako *vnitřně bez-*

3 Konzistentnost představuje pro Steinmanna základní podmínku udržitelnosti morálních teorií (tamtéž, např. s. 82); s odkazem na platónský pojem o ní hovoří jako o konsonanci a harmonii: “Consistency implies the freedom of all parts, a freedom which allows them both to flourish according to their genuine interests and capabilities and to be given the space they need by all other parts.” Tamtéž, s. 68.

4 Tamtéž, s. 3.

5 Odkazuji zde k fenomenologickému přístupu v problematice morálního dilematu, nicméně soustředit se budu především na tzv. existenciální či psychologickou perspektivu, která se s tou fenomenologickou v této oblasti může překrývat. Viz např. McConnell, T., *Moral Dilemmas*. In: *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*. First published Mon Apr 15, 2002; substantive revision Mon Jul 25, 2022. Dostupné na: <https://plato.stanford.edu/entries/moral-dilemmas/>; [cit. 27. 8. 2024].

rozpornou, resp. jako poslední referent všech možných důvodů k jednání; ty přitom mohou být ve vzájemném sporu.⁶ Vedle ideje dobra se tak autor soustředí na analýzu situací, v nichž se morální závazky dostávají do konfliktu, a to především v situacích morálních dilemat, která podle něj nemají reálnou existenci, nýbrž jsou výsledkem *pouhého* epistemického omylu. Ve druhém oddíle Steinmann rozpracovává koncepci morálního selhání (jíž budu věnovat největší pozornost) a třetí oddíl knihy soustředí na případy takzvané morální „pošetilosti“ (*foolishness*).

Dialektickou nekonzistentnost morálky v této části ilustruje na třech případech morálního selhání.⁷ Prvním je idealismus, jehož pošetilost spočívá v důrazu na absolutnost morálních závazků a morálního dobra; idealismus se spoléhá na obecné ideje, a nedokáže se tudíž vypořádat s morálně nejednoznačnými situacemi.⁸ Zadruhé se jedná o případ „zodpovědného aktéra“ (*responsible agent*), který – podobně jako idealista – naplňuje morální nároky natolik svědomitě a přehlíží specifčnost jednotlivých situací do té míry, že se následování morálních závazků v jeho případě může stát nemorálním.⁹ Třetí případ pošetilého jednání se vztahuje k aktu odpuštění, který *de facto* ruší odsouzení nemorálního činu. Steinmann vykládá odpuštění jako „záměrné“ a „šťastné“ selhání morálky, jež opět ukazuje k dialektické podstatě morálního jednání a jejímu v dobrém slova smyslu *naivistickému* rámci.¹⁰

Steinmannova koncepce je originální, pozoruhodně komplexní a dotýká se celé řady klasických otázek etiky; obsahuje však také několik slabších míst. Jak se pokusím ukázat, jeho metafyzické *rámování* morálky nepřikládá dostatečnou váhu „selhání“ na úrovni subjektu, což vede k řadě nejasností. Ostatně, přidržíme-li se pojmu „selhání“ v běžném slova smyslu, není jím obvykle míněna výsostně lidská zkušenost? Stojí-li morálka na principu selhání, neměl by být pojem selhání vyložen zejména v existenciálně-fenomenologickém či psychologickém smyslu, a nikoliv jako formální nekonzistence obecných morálních závazků? V podobném smyslu je problematické i Stein-

6 Steinmann, M., *Reframing Ethics through Dialectics: A New Understanding of the Moral Good*, c.d., s. 6.

7 Pro Steinmanna je konzistentnost základní vlastností ideje dobra: “Consistency allows for the greatest possible harmony combined with the greatest possible freedom, the greatest uncoerced variety, of things. One could even say that the more opposed things are, the more desirable consistency becomes.” (Steinmann, M., *Reframing Ethics through Dialectics: A New Understanding of the Moral Good*, c.d., s. 101.) Autor se domnívá, že nekonzistentnost morálních teorií má v zásadě dvojí původ: morální závazky jsou buď příliš obecné, nebo příliš konkrétní: “If the good is not determined enough, it can fail to achieve real meaning and appear as empty and ineffective. If the good is too determined, it can first contradict itself by turning into its own opposite.” (Tamtéž, s. 108.)

8 Tamtéž, s. 190 nn. a s. 217.

9 Tamtéž, s. 25.

10 Tamtéž, s. 218. Námitku, že selhání není přímo *záměrným aktem*, rozvinu v dalších částech studie.

mannovo pojetí morálního dilematu. Zatímco morální dilema lze chápat jako exemplární případ morálního rozporu, jenž mnohdy vede k takřečenému morálnímu selhání, Steinmann jej redukuje na problém chybně provedené úlohy, jejíž výsledek jako by byl předem odvoditelný z pojmu dobra, resp. z formalizovaných morálních závazků. Dilema pak platí za *pouhý* – logicky či fakticky zdůvodnitelný – důsledek neschopnosti adekvátně posoudit situaci, jež si žádá morální volbu, a dle autora mu tudíž nelze připsat ontologický, nýbrž jen epistemický status.¹¹

Tyto problematické body autorovy teorie, z nichž nejpálčivěji působí otázky týkající se povahy samého pojmu selhání, se pokusím primárně představit právě skrze kritiku epistemického výkladu morálního dilematu. Takto založený pojem morálního dilematu implikuje slabý pojem morálního subjektu, čímž je dle mého soudu vposled oslabena i koncepce „selhání“.¹² Steinmannovu deontologickou konstrukci etiky budu proto rozporovat ze subjektivistického hlediska, resp. z existenciálně-fenomenologické a psychologické perspektivy, konkrétně s odkazem na monografii věnovanou morálnímu selhání, jejíž autorkou je současná badatelka Lisa Tessmanová,¹³ dále na vybrané spisy Sørensa Kierkegaard¹⁴ a také na *Úvod do vědy o morálce* Georga Simmela.¹⁵

11 V diskusích o povaze morálních dilemat se objevují zejména dvě interpretace: *epistemická* a *(de)ontologická*. Dle první z uvedených interpretací dilema vzniká z toho důvodu, že aktér neví, jak vyhodnotit danou situaci, tzn. nedokáže se kvůli své omezené znalosti rozhodnout, který z morálních požadavků by měl následovat, ale současně je nucen přiklonit se k jednomu z nich. Druhá interpretace lokalizuje dilema v konfliktu mezi obecnými morálními požadavky, tj. nezávisle na aktérech. Právě druhý výklad dilematu Steinmann odmítá. (viz také McConnell, T., *Moral Dilemmas*, c.d.) V debatě, která se od Platónových dob vede nejživěji po posledních šedesát let, stojí jeden z klíčových argumentů polemizujících s existencí morálních dilemat na principu „ought“ implies „can“¹¹. Základy moderního pojetí položil Kant, podle něž morální závazek implikuje možnost jeho naplnění. Podle tohoto principu morální dilema, tzn. dva konfliktní morální závazky se stejnou platností, neexistuje v silném smyslu – v opačném případě by totiž nebylo možné princip „ought“ implies „can“¹¹ udržet. Srov. Tessman, L., *Moral Failure: On the Impossible Demand of Morality*. Oxford – New York, Oxford University Press 2015, s. 18 nn.; také viz např. McConnell, T. C., *Moral Residue and Dilemmas*. In: Mason, H. F. (ed.), *Moral Dilemmas and Moral Theory*. New York – Oxford, Oxford University Press 1996, s. 36. Případně viz Sinnott-Armstrong, W., *Moral Dilemmas*. New York – Oxford, Basil Blackwell 1988, s. 108 nn.

12 Silný subjekt je naopak, jak ukáží, spojen s individuální volbou, která snese selhání a má schopnost u něj setrvat. O souvislosti mezi silným subjektem a rezignací píše například Tereza Matějčková. Viz Matějčková, T., *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci*. Praha, Karolinum 2022.

13 Tessman, L., *Moral Failure: On the Impossible Demand of Morality*, c.d.

14 Soustředím se především na dílo: Kierkegaard, S., *Either / Or*. Volume II. Transl. by W. Lowrie. Rev. by H. A. Johnson. Second Printing. Princeton – New Jersey, Princeton University Press 1974.

15 Simmel, G., *Einleitung in die Moralwissenschaft. Eine Kritik der Ethischen Grundbegriffe*. Erster Band. Stuttgart – Berlin, J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger G.m.b.H. 1904.

2.

Podobně jako Simmel také Steinmann je přesvědčen, že lidstvo dospělo do fáze, kdy nerozlišuje mezi psychologickou realitou a, řekněme, *vnější skutečností*. To může vést k problematickému morálnímu monismu, jehož garantem je silný sebeafirmativní subjekt. Kritiku takové pozice principiálně uchopil po Kantovi třeba Hegel v pojmu *krásné duše*. Existenciálně-fenomenologická morálka, jíž zde míním morálku opřenou primárně o existenciální pochybnost, navázanou na závažnou morální volbu (specificky na morální dilema), však nemusí vést k monistickému konceptu morálky. Z existenciální či psychologické perspektivy lze naopak pochopit zásadní vliv individuální zkušenosti na pojem pravdy a takové související pojmy, jako jsou svoboda či spravedlnost, aniž bychom nutně museli uvíznout v solipsistické interpretační smyčce. Individuální či subjektivní pochybnost, potažmo morální selhání jedince, totiž neohrožuje systém morálky, ale naopak jej ukotvuje v historické situaci a má moc dialekticky obnovovat jeho platnost.

Steinmann, který začíná svou studii tvrzením, že všechny teorie vycházejí z jediné představy dobra, jež napříč teoriemi nabývá různých podob, zastává deontologické hledisko; zároveň však připouští, že kromě idey dobra, která má stát nad všemi morálními teoriemi a k níž se vztahují všechny morální preskripcce, má morální závazky doprovázet také určitá *nadhodnota*. Tento druhý aspekt Steinmannovy metaetiky navazuje na Nietzscheho morální teorii, která ukotvuje morální selhání v jednání. Steinmann se zde přidržuje myšlenky, že morální závazky se etablují ve zvycích, přičemž každý takový zvyk má původ ve *výjimce*.¹⁶ Je-li zvyk *úspěšným opakováním výjimky*, pak – uspěje-li před společenstvím – nabývá platnosti pravidla či preskripcce.¹⁷ Nadhodnotou morálky je tudíž *vůle*, která je natolik přesvědčena o správnosti svého jednání, že se jej snaží povýšit na obecnou normu. Po vzoru Nietzscheovské vůle Steinmann nazývá nadhodnotu morálního jednání „individuálním aktem sebe-určení“ (*individual act of self-determination*), který si nárokuje obecnost.¹⁸

Potud Steinmann drží subjekt ve hře, vzápětí se však subjektivní hledisko v jeho výkladu začíná vytrácet. Zajímají jej především obecné morální závazky, jež si v určitých situacích konkurují, a skutečný podíl subjektu na principu morálky odsouvá na druhou kolej. Zlomovým okamžikem je v tomto směru jeho interpretace morálního dilematu, jež obecně štěpí odbornou debatu

16 Steinmann, M., *Reframing Ethics through Dialectic: A New Understanding of the Moral Good*, c.d., s. 23.

17 Tamtéž, s. 25.

18 Tamtéž, s. 26 nn.

napříč filosofickými pozicemi.¹⁹ V této debatě Steinmann stojí na straně těch, kteří vylučují ontologický status morálního konfliktu podobně jako Kant či Mill.²⁰ Jeho stanovisko vychází z úsudku, že pokud by existovaly vzájemně konfliktní morální závazky, pak by současně nemohly mít obecnou platnost, neboť to je z definice morálního závazku nemožné. Morální konflikt tedy nemůže mít *reálný* status, resp. reálnou existenci; a to platí zejména pro případ morálního dilematu.²¹

Jednu z ústředních diskusí týkajících se existence morálních dilemat pak lze shrnout do dvou hlavních otázek: zaprvé, kde se morální dilema bere, a zadruhé, zda *potřebujeme* tvrdit, že morální dilema má autonomní ontologický status neboli reálnou existenci.²² V souvislosti s první otázkou je možné Steinmannovo odmítnutí existence morálního dilematu podrobit kritice s přihlédnutím k teorii morálního selhání Lisy Tessmanové. Hlavní teze této badatelky zní: „morální život je skrz naskrz dilematický“, a tedy plný selhání.²³ Autorka, na rozdíl od Steinmanna a řady dalších badatelů, staví svou tezi nikoliv na principu „ought‘ implies ‚can““, ale na tezi „must‘ implies ‚cannot““. Její interpretace morálního dilematu jako situace extrémního napětí mezi povinností a nemožností jejího naplnění a vposled též sám pojem selhání tak představují protipól Steinmannovy koncepce.

K selhání morálních teorií podle Tessmanové dochází jednak *nevyhnutelně* (*unavoidable*), jednak *nedialekticky*, přičemž *nevyhnutelnost* selhání v situaci morálního dilematu nemá pramenit z nějakého obecného principu, jak tvrdí Steinmann.²⁴ Zatímco Stienmann zakládá morálku na *dialektickém* selhání, Tessmanová činí totéž na selhání *absolutním*, resp. na *nevyhnutelném* úpadku morálky. Navíc se tato badatelka, na rozdíl od Steinmanna, důsledně přidržuje perspektivy *silného* subjektu.²⁵ Tvrdí, že principiální selhání morálních teorií prověřuje závažnost jednotlivých morálních závazků, což zároveň neznamená, že morální teorie jsou za každých okolností dialekticky konzistentní. Naopak to znamená, že v dějinách lidstva existují okamžiky, kdy dochází k *morální dezorientaci* (například v takových situacích, jako je válka), přestože i tehdy člověk cítí tíhu morálky. V jádru každé morální teorie tedy podle Tessmanové nestojí ideální říše dobra, ale takřkajíc *svět vezdejší*; neboli nejen nedokonalé lidské jednání, ale také nedokonalá morálka.

19 Podrobněji k tomuto tématu viz poznámku č. 11 výše.

20 McConnell, T., *Moral Dilemmas*, c.d.

21 Steinmann, M., *Reframing Ethics through Dialectic: A New Understanding of the Moral Good*, c.d., s. 95.

22 McConnell, T., *Moral Dilemmas*. c.d.

23 Tessman, L., *Moral Failure: On the Impossible Demand of Morality*, c.d., s. 97.

24 Tamtéž, s. 15 nn.

25 Tamtéž, s. 1 nn.

Nahlédneme-li pak na tuto problematiku z jiné perspektivy, je základem morálky lidská schopnost o ní pochybovat. Tato teze zformulovaná Tessmanovou vychází mimo jiné ze skutečnosti, že v každé tradici určitého společenství, na niž se porozumění morálním závazkům váže, dochází ke kulturní evoluci, během níž některé z těchto závazků buď ztrácejí svou univerzální platnost, nebo přinejmenším slábně jednoznačnost jejich výkladu.²⁶ Tessmanová se tak hlásí k tradici badatelů, kteří zkoumají alternativy konstruktivistického výkladu morálních dilemat, tj. situací, v nichž morální integrita jedince může být otřesena. Základní element morálních preskripcí pak netvoří racionální úvaha (třebaže i ta je součástí morální volby), ale *afekt*. Jinými slovy, morální selhání není koncipováno jako dialektický *triumf* absolutní hodnoty morálního dobra, nýbrž jako situace, kdy by jisté mechanismy morálního vědomí (například pocity viny) z morálního hlediska *nemusely* přicházet, a přesto je subjekt zakouší.²⁷ Jako příklad ilustrující pravdivost tohoto tvrzení Tessmanová uvádí konkrétní vzpomínky přeživších holokaustu, které mají dokazovat, že selhává-li jedinec, selhává také morálka vůbec.²⁸ Autorčin závěr zní: *nevynutelnost* selhání morálních teorií závisí na ontologickém založení člověka, nikoliv na existenci ideje dobra; selhání morálky je potud nedialektické, tedy *totální*.²⁹

-
- 26 K tomu viz také *Einleitung in die Moralwissenschaft. Eine Kritik der Ethischen Grundbegriffe*. Erster Band, c.d., s. 6 nn; s. 71 n. Steinmann se naopak zasazení morálních teorií do historického rámce brání; historicitu morálky spatřuje nanejvýš v proměnách „diskurzu“, v jehož rámci se k morálce vztahujeme. Viz Steinmann, M., *Reframing Ethics through Dialectic: A New Understanding of the Moral Good*, c.d., s. 18.
- 27 Tessman, L., *Moral Failure: On the Impossible Demand of Morality*, c.d., s. 78, pozn. č. 36. Více k afektivnímu základu morálky viz Prinz, J., *The Emotional Construction of Morals*. New York, Oxford University Press 2007, s. 89; a dále viz také Simmel, G., *Einleitung in die Moralwissenschaft. Eine Kritik der Ethischen Grundbegriffe*. Erster Band, c.d., s. 11. K netriumfalistickému pojetí morálního selhání se Tessmanová vyjadřuje například takto: “I take a moral framework that rejects the principle that ‘ought’ implies ‘can’ to be distinctly untriumphalist.” (Tessman, L., *Moral Failure: On the Impossible Demand of Morality*, c.d., s. 156–157, pozn. č. 3.) Steinmann se naopak snaží konzistentnost morálky udržet za každou cenu, proto koncipuje metafyziku morálky jako dialektiku selhání a konzistentnosti. Selhání je v jeho teorii *zprostředkujícím* protějškem absolutní ideje dobra, zatímco pro Tessmanovou je *absolutní*, tzn. *nemizí v dialektickém zvratu*: “... there is always [believed to be a] redeeming value to be found in the moral practices that in the most wretched of conditions can nevertheless preserve the human spirit, will, or dignity. I think this is a false assumption, and thus I advocate a form of normative theorizing that recognizes the much more limited power of morality and that is thereby free to pay attention to the times when morality cannot triumph.” Tessman, L., *Moral Failure: On the Impossible Demand of Morality*, c.d., s. 158 nn.
- 28 Přeživší holokaustu si například vyčítají morální selhání v situacích, jež by mnozí, včetně Tessmanové, označili za případy *neřešitelné* volby, a osobní selhání by tudíž vyloučili. Tessman, L., *Moral Failure: On the Impossible Demand of Morality*, c.d., s. 170 n.
- 29 “I will call the first condition [of the failure of morality] one of *dilemmatic morality*, where moral agents choose moral wrongdoings (of whatever kind or magnitude), unavoidably, because there are no morally good (or better) options available; the second condition I will call

3.

V širší tradici morální teorie je dilema obvykle definováno jako volba mezi morálními závazky, které si vzájemně odporují a z nichž ani jeden současně nemůže být nadřazen druhému.³⁰ Ať se subjekt rozhodne jakkoli, vždy – řečeno se Steinmannem a Tessmanovou – *selhává* v tom smyslu, že svým jednáním, jež je v souladu s prvním závazkem, odporuje druhému závazku, a naopak.³¹ V této části studie se zaměřím na pojetí morální volby Søren Kierkegaarda a některé poznatky Georga Simmela, které poskytují (vůči Steinmannovi alternativní) odpověď na druhou z výše uvedených otázek, totiž: *K čemu* je tvrzení, že existují morální dilemata, resp. proč potřebujeme silný pojem morálního selhání?

Morální volba je podle Kierkegaarda počátkem procesu individuace.³² Postava etika v raném spise *Bud' / Anebo* vymezuje morálku jako subjektivní volbu, a to nikoliv mezi dobrem a zlem, ale mezi *ničím* na jedné straně, a touto *volbou* na straně druhé. Morální akt tak v krajním případě znamená volit si vlastní život, tj. určitou existenci mezi dobrem a zlem vůbec; řečeno jinými slovy, znamená to, že člověk se stává individualitou tím, že si sám sebe znovu a znovu *volí*.³³ Z této perspektivy je potom dilema, jakožto krajní situace,

(Pokr. pozn. č. 29) a condition of *absent morality*, where choice and moral agency are not even operative. Failures of morality can be said to take place under both conditions, but only under the first condition is there any failure of a moral agent, since under the second condition people have ceased being agents at all; in such cases we might say that morality itself has failed, because the necessary conditions for morality do not obtain." Tessman, L., *Moral Failure: On the Impossible Demand of Morality*, c.d., s. 162–163.

- 30 McConnell, T., *Moral Dilemmas*, c.d. Srov. s definicí Tessmanové, která (v návaznosti na Bernarda Williamse) vymezuje morální dilema takto: "I define a *moral dilemma* as a situation of conflict in which there is a moral requirement to do A and a moral requirement to do B, where one cannot do both A and B, and where neither moral requirement ceases to be a moral requirement just because it conflicts with another moral requirement, even if for the purpose of action-guidance it is overridden. In a dilemma, whichever action one chooses to perform, one violates what has become, through one's choice, the impossible moral requirement to do the other action.⁸ I take such a violation as a moral failure. Thus, dilemmas are situations in which moral failure is unavoidable." (Tessman, L., *Moral Failure: On the Impossible Demand of Morality*, c.d., s. 15.) Pro srov. také Kvalnes, Ø., *Moral Reasoning at Work: Rethinking Ethics in Organizations*. 2nd Edition. Oslo, Palgrave Macmillan 2019, s. 11; s. 28; a zejm. s. 119.

31 McConnell, T., *Moral Dilemmas*, c.d.

32 Kierkegaard, S., *Either / Or*. Volume II, c.d., s. 170 nn.

33 Tého pozici, v níž subjektivní volba vždy znovu stojí mezi afirmací a popřením určité skutečnosti, resp. mezi jejím bytím a nebytím, se věnuje Simmel ve svém Úvodu k vědě o morálce: „Man könnte sie sämtlich in eine phänomenologische Reihe eingliedern, welche von der Vorstellung des Nichtseins, des blossen Gedachtwerdens zu der der vollkommenen Wirklichkeit führt; das Wollen, das Hoffen, das Können, das Sollen — alles dies sind gewissermaassen Zwischenzustände und Vermittlungen zwischen dem Nichtsein und dem Sein, die wir für denjenigen, der sie nie empfunden hätte, so wenig beschreiben könnten, wie wir zu sagen wissen, was denn das Sein oder das Denken eigentlich ist: es giebt keine Definition des Sollens.“

případem, který vrhá světlo na morálku vůbec, neboť obsahem morální volby, již subjekt činí, je *de facto* morálka sama.³⁴

Obdobně hovoří o morální volbě Georg Simmel, který odvozuje obecný morální imperativ z psychologické reakce na situaci či událost, jež vyžaduje komplexní morální rozhodnutí. Simmel doslova uvádí, že „událost nabývá charakteru absolutní nutnosti nikoliv logicky, nýbrž výhradně psychologicky“.³⁵ Morální nutnost (*Sollen*) je tedy pro něj (podobně jako pro Tessmanovou) jakýmsi pocitem *nevyhnutelnosti* jednat určitým způsobem v situaci, pro niž jsme nenašli jiné řešení, přičemž odvrácenou stranou této nevyhnutelnosti je hluboká existenciální nejistota. Morálka jako soubor obecných závazků tudíž v zásadě vychází ze situačního výkladu neznámé či nesrozumitelné skutečnosti.

Simmelovo schéma morálky tak podobně jako Kierkegaardův koncept morální volby opět vrhá subjektivistické světlo na status morálního dilematu. V situaci morálního konfliktu subjekt prožívá nejistotu, jež mu připomíná, že způsob, jakým se vztahuje ke světu, není *nutný*, nýbrž *svobodný*, ovšem současně plný pochybností. Soustředíme-li se na tuto pochybnost, pak lze obecně říci, že nejistota zakoušená v situacích morálního konfliktu je rubem lidské svobody, resp. morálky vůbec (Simmelovo „*Sollen*“). Morálně selhat pak znamená vědomě *nenásledovat* či *jednat proti* určitému morálnímu závazku v situaci krajní pochybnosti.³⁶

V této existenciálně tíživé situaci morálního dilematu Simmelův subjekt, podobně jako Kierkegaardův etik, *de facto* zvažuje selhání; zatímco však morální dobro obvykle představuje *cíl* či *obsah* jednání, selhání je zde třeba chápat jako *způsob*, jakým je morální požadavek realizován. Nezládnout situaci tudíž neznamená doslova *páchat zlo*; pro takový čin naopak platí Steinmannova definice, dle níž člověk *jedná zle*, jestliže si je vědom toho, co je dobré, a záměrně jedná proti tomu, třebaže se takovému činu může vyhnout.³⁷ V případě morálního selhání je naopak subjekt – nucený rozhodnout se mezi dvěma „zly“ a dvěma „dobry“, jež se vzájemně vylučují – motivován dobrým úmyslem, od něhož se pak svým činem sice *vědomě*, nikoliv však *cíleně* odchyľuje.

Simmel, G., *Einleitung in die Moralwissenschaft. Eine Kritik der Ethischen Grundbegriffe*. Erster Band, c.d., s. 8; dále také s. 39 n.

34 Viz také Tessman, L., *Moral Failure: On the Impossible Demand of Morality*, c.d., např. s. 13; s. 217.

35 Simmel, G., *Einleitung in die Moralwissenschaft. Eine Kritik der Ethischen Grundbegriffe*. Erster Band, c.d., s. 25 nn.

36 Tamtéž, s. 28; dále s. 57 nn.

37 Steinmann, M., *Reframing Ethics through Dialectics: A New Understanding of the Moral Good*, c.d., s. 49; s. 106.

Hovořit o *záměrnosti* selhání je delikátní záležitost; selhání představuje reziduum určitého úsilí, a tudíž nelze říci, že subjekt byl během tohoto aktu zcela bez vůle. Do jaké míry je tedy selhání *aktem vůle* na jedné straně a něčím, čím procházíme *pasivně*, na straně druhé? Lze říci přinejmenším tolik, že na rozdíl od *konání* (zla) je selhání *nezáměrné*, nikoliv však *nevědomé*; neoznačuje *aktivitu*, ale spíše jakousi *zkušenost*. S přihlédnutím k takovému obsahu pojmu selhání by pak *morální volba* byla totožná s *jednáním navzdory selhání* – a toto „navzdory“ by pak bylo základem morální volby (obzvláště v situaci morálního dilematu, jež je – jak ukazuje i Tessmanová – eminentním případem selhání). V duchu Kierkegaardova individualizujícího principu morální volby a nietzscheovského opakování výjimky tedy selhání směřuje subjekt k reflexi vlastního jednání a vposled také k *zakládající pochybnosti* o obecném (sdíleném) morálním rámci vůbec.

V kontextu diskuse nad morálními dilematy jsou Simmelův důraz na ochotu octnout se v úzkých a Kierkegaardovo „jak“ morálního jednání důležitými argumenty v rámci polemiky se Steinmannovým stanoviskem; od Steinmannovy pozice se přitom odlišují tím, že za fundament morálky považují *nejistotu uvědomělého*, a tedy morálně *silného* morálního subjektu.³⁸

4.

O morálce, kterou si člověk *osvojuje selháním*, pojednává Kierkegaard například ve spise *Buď / Anebo*. Představuje zde manželství jako etické stadium života. V kontrastu k estetické koncepci lásky, která cílí na efemérní naplňování touhy, je manželská láska rezignací na toto naplnění a současně překonáním této rezignace: „Cílem je rezignace ve své nejčistší podobě, která před sebe neklade to, co má být ztraceno, ale to, co lze získat setrváním [v rezignaci].“³⁹

38 Simmel se v tomto smyslu vyjadřuje k obtížně přeložitelnému „Sollen“, resp. k morálnímu imperativu: „Diese Unerklärtheit des Sollens, mag sie nun seinen abstrakten Begriff, oder seine höchste prinzipielle Ausgestaltung, oder seine einzelnen und konkreten Inhalte betreffen, trägt zweifellos zu seiner Würde und psychologischen Kraft erheblich bei.“ (Simmel, G., *Einleitung in die Moralwissenschaft. Eine Kritik der Ethischen Grundbegriffe*. Erster Band, c.d., s. 17 n.) Nejednoznačnost, která je se *Sollen* spjata, se projevuje v nejistotě morálního subjektu, v důsledku je ovšem posílením jak vůle jednajícího, tak morálního závazku samého.

39 Kierkegaard, S., *Either / Or*, c.d., s. 62. Pro srovnání zde lze ocitovat pasáž z *Fenomenologie ducha*, v níž Hegel vyzdvihuje život, který „umí vydržeti smrt a v ní se udržeti“ a který „jest život ducha“. Teprve záporná zkušenost překonává abstraktní bezprostřednost a „prodlívání“ u této zkušenosti „je ona kouzelná moc, která záporně převrací v bytí“. (Hegel, G. W. F., *Fenomenologie ducha*. Přel. J. Patočka. Praha, OIKOYMENH 2018 [ekniha], s. 69.) K rezignaci v Hegelově a Kierkegaardově filosofii viz také Matějčková, T., *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci*, c.d., např. s. 24 nn.; či s. 109 nn.

Volbu v situaci morálního dilematu lze na úrovni náboženského stadia číst také jako víru ve smysl ztráty, již Kierkegaard pojednává v pozoruhodném převyprávění Abrahámovy oběti: „[Kdyby byl pochyboval], nebyl by se stal otcem víry, neboť je velké přání se vzdát, ale větší je zachovat je, když už ses ho vzdal.“⁴⁰ Ke Kierkegaardovu poselství lze rovněž připojit nenápadný, ale výmluvný výrok herečky Mary Pickfordové, která prohlásila, že „selhání neznamená upadnout, ale zůstat ležet“.⁴¹

Morální dilema člověka učí, že ať zvolí tu, či onu možnost, prohraje, a u prohry musí *hegelovsky* setrvat. Ale nejen to. Na prohře je také třeba odvést určitou práci. Podobně jako jednotlivé manželství zakládá a znovu a znovu potvrzuje hodnotu či ideu manželství *vůbec*, může člověk selháním upevňovat víru v dobro. V dnešní *zrychlené* společnosti navíc selhání představuje příležitost vyvinout *jiný* typ úsilí, než na jaký jsme zvyklí.⁴² Člověk tak pracuje na sobě a současně zakládá smysl obecného závazku svou osobitou zkušeností konkrétního.⁴³ Spolu s Tessmanovou je však záhodno připomínat, že selhání *automaticky* neznamená vítězství nad morální nejednoznačností, již čelíme. Některá selhání způsobují ztráty a křivdy, které nelze morálně obhájit. I přesto však morální selhání zůstává počátkem každého morálního závazku, a proto by mělo zajímat nejen zastánce existence morálního dilematu, ale i její popírače.

Přestože Steinmann v diskusi k této otázce patří do skupiny popíračů a umísťuje do centra své metaetické teorie absolutní ideu dobra, uznává, že *abstraktnost* morálních určení může představovat potíže. Formální morální nároky sice zavazují k tomu, *co* má člověk dělat, nicméně neposkytují žádný návod, *jak* se chovat v *konkrétních* situacích.⁴⁴ Pokud jsou morální závazky koncipovány nanejvýš jako doporučení (*considerations*), pak při jejich naplňování snadno dochází k pochybením.⁴⁵ Steinmann už nicméně nedodává, že má-li být ideu dobra za těchto podmínek relevantním či smysluplným úběžníkem jednání, neobstojí pro jednotlivé vědomí primárně jako *kategorie*, ale

40 Kierkegaard, S., *Bázeň a chvění / Nemoc k smrti*. Přel. M. Mikulová-Thulstrupová. Praha, Portál 2022, s. 26.

41 Williams, I., *Failing to Win: Mandatory Failure in Getting over It*. *Flow Journal*, 6th Feb, 2022. Dostupné na: <https://www.flowjournal.org/2022/02/getting-over-it-mandatory-failure/>; [cit. 27. 8. 2024].

42 Společenským zrychlením se v současnosti zabývá třeba německý sociolog Hartmut Rosa (viz Rosa, H., *Beschleunigung. Die Veränderung der Zeitstrukturen in der Moderne*. Berlin, Suhrkamp Verlag 2005).

43 K tomu viz Kierkegaard: "... because when one does not choose absolutely one chooses for the moment, and therefore can choose something different the next moment." Kierkegaard, S., *Either / Or*, c.d., s. 171.

44 Steinmann, M., *Reframing Ethics through Dialectics A New Understanding of the Moral Good*, c.d., s. 113; s. 157.

45 Tamtéž, s. 155.

jako *objekt víry* či *jistoty* jednotlivého společenského subjektu. Nahlížíme-li na celkové rámování morálky, ukazuje se, že metafyzická perspektiva nemůže zastoupit perspektivu existenciální či psychologickou. Integrace druhých dvou perspektiv by naopak Steinmannovi či obdobně uvažujícím autorům umožnila vpustit do deontologické koncepce subjektivistické hledisko, čímž by vposled byla zachována její dialektická rovnováha. Morální selhání jednotlivce by tak mělo na ideji dobra větší podíl, než jaký mu Steinmann přiznává navzdory tomu, že tím svou teorii oslabuje.

* * *

Steinmannova metaetická koncepce se jeví překvapivou přinejmenším proto, že selhání morálky, jež je pro ni centrálním pojmem, se nakonec stává sekundárním vůči ontologickému principu ideje dobra. Z toho důvodu se nelze zbavit dojmu, že selhání tak zůstává pouhou okolností, kterou tato metaetika možná integruje stejně úspěšně jako každá jiná. Nakonec, sám autor říká, že morální teorie „jistým způsobem selhávají (*are faulty*) právě proto, že jsou strukturovány *jako teorie*“.⁴⁶ Z perspektivy, již jsem zde představila skrze tři morální myslitele – S. Kierkegaarda, G. Simmela a L. Tessmanovou –, se existenciálně-fenomenologická či psychologická analýza dilematu jeví jako relevantní hledisko k otázce původu morálky, skrze něž je možné udržet koncept silného morálního subjektu a současně podepřít tezi o dialektickém selhání morálních teorií jako nezbytném předpokladu jejich platnosti. O to ostatně jde i Michaelu Steinmannovi.